

ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

INDŲ ESTETIKA KĀMOS IR TANTROS ENERGETINIAME LAUKE

Indian Aesthetics in the Energy Field of *Kama* and *Tantra*

SUMMARY

The article discusses the motives of love and erotic in Indian aesthetics, architecture and fine arts. It focuses attention on the origins of the mentioned motives in traditional Indian culture. It considers various erotic manifestations in social life, religion and art of India and compares them with analogical manifestations in Western culture. The article maintains that in Indian aesthetics, especially in Tantrism, love and erotic is regarded as the hinge of every artistic work. It pays special attention to the works in which sexual intercourses are depicted in a manner that apparently eliminates all contradictions between soul and body.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama erotiniai ir meilės motyvai indų estetikoje, architektūroje ir dailėje. Dėmesys sutelkiamas į erotinių ir meilės motyvų ištakas indų kultūros tradicijoje, įvairius vaisingumą aukštinančius archainius Hindustano pusiasalyje gyvavusius vaisingumo kultus, kurie skatino erotiškumą šlovinančių šaivizmo, vaišnavizmo, tantrizmo krypčių įsigalėjimą. Atskleidžiami esminiai požiūrių į erotiškumą indų ir Vakarų estetikos bei meno tradicijose skirtumai, parodoma, kad erotiškumas dažnai traktuojamas kaip pagrindinė meno kūrinio ašis, apie kurią sukasi visi kiti jo sudėtiniai kompozicijos komponentai. Straipsnyje daug dėmesio skiriama erotinius ir meilės motyvus aukštinančios estetikos sklaidai tantrinės tradicijos architektūros ir skulptūros kūriniuose. Juose atvirai vaizduojamos juslinės erotinės besimylinčių porų scenos. Toks menas ne tik šlovena erotinio meno estetinius aspektus, bet ir savitai derina kūniško bei dvasinio pradų prieštaravimus.

Jokioje iš mums žinomų didžiųjų civilizacijų meilės ir erotinių motyvų su-reikšminimas neįgavo tokios svarbos

kaip indų, nors panašius dalykus regime analizuodami Ozirio kultą Egipte, minotauru – Kretoje, dievo Dionizo – Graiki-

RAKTAŽODŽIAI: indų estetika, hinduizmas, tantrizmas, erotika, meilė, grožis, menas, architektūra, skulptūra.

KEY WORDS: Indian aesthetics, Hinduism, Tantrism, erotica, love, beauty, art, architecture, sculpture.

joje, Bakho – Romoje, *dhekar*, skirtingas sufijų praktikas arabų musulmoniškame kalifate bei įvairias erotinio meno formas Kinijoje ir Japonijoje. Per kraštus besiliejančių kūniškumą, erotiškumą, aistringą meilę aukštinančiai Hindustano pusiasalio kultūrai svetimas galias šaknis Vakaruose suleidęs krikščioniškasis puritinizmas, besiremiantis pirmąją nuodėmės nuostata. Indijos ir Vakarų estetika iš esmės skiriasi požiūriais į juslinį grožio suvokimą ir erotinius motyvus mene. Skirtingai nei į asketiškumą linkstanti krikščioniškoji ir budistinė estetika, viduramžių Indijoje išsivyravusios įvairios hinduistinės religijos, estetikos ir meno kryptys yra kupinos gyvenimo meilės, juslinio grožio suvokimo, hedonizmo, jausmingumo, erotikos. „Jokios kitos šalies religinis menas, – pabrėžia H. Munsterbergas, – neteikia tokios svarbos erotikai, kaip indų menas, kuriame kūniškos aistros traktuojamos kaip religinių jausmų išraiška.“¹

Erotiniai motyvai gaivališkai užvaldo daugelį tradicinės indų kultūros sferų, jie akivaizdūs kosmologijoje, mitologijoje, religijose, filosofijoje, mene. Erotiškumas čia įgauna išskirtinę svarbą ir persmelkia ne tik kultūrą, kasdienį gyvenimą, tačiau ir mokslą. Skirtingi jo aspektai aptarinėjami teisei, papročiams, magijai, astrologijai, filosofijai, etikai, estetikai, poetikai, retorikai, architektūrai, dramai, muzikai, šokiui, aktoriams, literatūrai ir daugybei kitų mokslinio pažinimo sričių skirtuose traktatuose. Erotiniai meilės motyvai įgauna išskirtinę svarbą archaiškuose vedų, brahmanų, upanišadų, aranjakų, puranų, natjašastrų, vastušastrų, šilpašastrų, tantrų, agamų tekstuose, *Ramajanoje*, *Mahabharatoje*, dramose, lyrinė-

je poezijoje, dailėje, muzikoje, šokyje ir savo gaivališkos aistros kupiniais vaizdiniais simbolizuoja nuolat atgimstančias vitališkas gamtos jėgas. „Oficialusis hinduizmas, – nurodo A. Fouchet, – atlaidžiai ir supratingai žvelgė į erotinio meno sensualizmą. Skulptūrinių meninės išraiškos priemonių kalba šis erotinis ‚sensualizmas‘ taip išpūdingai buvo perteikiamas akmenyje, kad net žodžiai atrodė silpnais ir bejėgiais.“²

Indų estetikoje ir mene suaktualinamas emocionalumas, pasaulio suvokimas aprėpia plačią estetinių išgyvenimų skalę nuo ankstyvajam hinduizmui būdingo santūrumo iki atviro erotinės meilės motyvų aukštinimo brandžiuoju hinduizmo laikotarpiu. „Žmogaus meilė simbolizuoja individualų Absoliuto siekimą ir simboliškai įkūnijama erotiniame mene. Vadinas, sutaikydamas ir susiedamas fizinės meilės malonumus su religinėmis aspiracijomis bei atsisakydamas nuodėmių išganytojo vaidmens, hinduizmas panaikino konfliktą tarp juslinio ir dvasinio pradų, kuris taip sunkiai slėgė hebrajų bei krikščionių sąžinę.“³

Indų hedonistinius erotinius motyvus aukštinančioje estetikoje ir jos įtakoje besiskleidžiančiose meno formose savitai reiškiasi klasikinio periodo estetikoje išplėtos *rasa* teorijos poveikis, kuris stiprėjančių šaivų, vaišnavų, šaktų ir tantristų idėjų įtakoje įgauna vis ryškesnį erotinį atspalvį. Netgi vėliau redaguoti hinduistiniai sakraliniai tekstai yra kupini aistringos dievų ir žmonių meilės nuotaikų motyvų. Jie turi stiprų poveikį tolesnės hinduistinės estetiškos minties raidai, kurioje formuojasi stipri „meilės meno“ reikšmingumą aukštinanti tendencija. „Vatsjajanai ir kitiems mažiau

asketiškiems teoretikams, – rašo T. Munro, – ‘meilės menas’ – *ars amatoria* – atrodo menas ir kaip toksai gali būti ugdomas. Žemesniais lytėjimo, uoslės ir skonio jutimais irgi galima patirti estetinę pasitenkinimą plačiaja šio žodžio prasme. Apskritai indų estetika toleruoja realistinį erotiškumą mene su sąlyga, kad jis būtų saikingas, rafinuotas ir gero tono. Tai pasiekti padeda meno ištikimybė religiniam bei kosminiam simbolizmui, kuris neskatina jokio vidinio konflikto, gėdos ar nuodėmės jausmo.⁴⁴ Erotinės meilės kultas įgauna plačius mastus viduramžiais klestinčiuose pasaulietinio ir religinio meno formose. Šis hinduistinei estetikai ir menui būdingas tolerantiškumas paaiškinamas tuo, kad intymių žmogaus jausmų pasauliui ir erotinei žmogaus gyvenimo pusei jau nuo žilos senovės Indijoje teikiama kitokia prasmė nei krikščionybėje.

Viduramžių estetikoje ir jos įtakoje besiskleidžiančiose meno formose savitai reiškiasi klasikinio periodo estetikoje išplėtos *rasa* teorijos poveikis, kuris stiprėjančių šaivų, vaišnavų, šaktų ir tantristų idėjų įtakoje įgauna vis ryškesnę erotinę atspalvį. Netgi vėliau redaguoti hinduistiniai sakraliniai tekstai yra kupini aistringos dievų ir žmonių meilės motyvų. Šių krypčių šventyklų eksterjerų ir interjerų skulptūriniame dekore nepaprastą populiarumą įgauna *mithuna* motyvas – besimylinčių porų vaizdavimas.

Erotiniai motyvai išplaukia iš įvairių archaiškų Hindustano pusiasalyje nuo neatmenamų laikų gyvavusių vaisingumo kultūrų ir kosmogoninių pasaulio gimimo teorijų. Kaip liudija išlikę protoindiškojų civilizacijų skulptūros artefaktai, jau mažiausiai 3 tūkstančiai metų iki

Kristaus gyvavo archaiški šaivams artimi liaudiški vaisingumo, vyriškos lyties erotinę energiją simbolizuojantys lingamo (falo), jaučio ir deivės-moters, pasaulio motinos ir kiti kultai, kurie *sureikšmintoje erotinėje energijoje regėjo universalų pasaulio ir gyvybės kūrimo principo analogą*. Vyriškas ir moteriški pradai čia buvo traktuojami kaip lygiaverčiai ir vienodai svarbūs. Lingamas buvo suvokiamas kaip abstrakčiausias ir gryniausias vyriškas pasaulio įvairovės ir būties pilnatvės kūrimo simbolis, todėl jis buvo patalpinamas garbingiausioje ankstyvųjų šventyklų vietoje. Pasaulio gimimas indų, kaip ir kinų, kosmologijoje yra traktuojamas kaip dviejų skirtingų *moteriškojo* ir *vyriškojo* pradų sąveikos rezultatas. Kinijoje tai *yin* ir *yang*, o Indijoje gyvenimo esmės (*Paurus*) ir gamtinės energijos (*Prakrti*) sąveikos rezultatas.

Moteriškas *śakti* principas indų kultūros tradicijoje buvo suvokiamas kaip pagrindinis universalus visa permelkiantis pasaulio energetinės būties principas. Jis simbolizavo tylią tuštumą, pirmapradę didžiosios universalios kosminės dvasios perpildytą potencialią energijos jėgą. *Śakti* principas yra visur ir skleidžiasi įvairiais pavidalais, o priklausomai nuo konkrečių raiškos formų jis įvardinamas skirtingai – Didžioji motina, Devi, Uma, Durga, Parvati, Kaili – ir kitais dažniausiai Šivos antrosioms pusėms priskiriamais vardais.

Galingą vyro erotinę energiją simbolizavo lingamas ir bulius, kurio aukojimo ritualas senovės Indijoje buvo traktuojamas kaip mistinis Šivos vyriškos lyties energijos perdavimo ir transformacijos procesas. Todėl pavasarį per gamtos atgimimo šventės ritualus auko-

jant bulių ar šlovinant lingamą neretai buvo pasitelkiamos rafinuočiausios joga psichotreningo technikos, padedančios transformuoti seksualinę energiją į dvasinę ir intelektualiai kūrybingą jėgą. Vadinasi, jau senovės indai puikiai suvokė Arthuro Schopenhauerio pastebėtą ir vėliau Sigmundo Freudo ir kitų psichoanalitikų sureikšmintą glaudų seksualinės ir per kraštus besiliejančios kūrybinės energijos ryšį.

Ankstyvojoje indų civilizacijos raidos fazėje atvirai erotiniai meilės motyvai buvo plačiai paplitę. Senovėje į *erotinę meilę buvo žvelgiama kaip į visiškai natūralų ir išskirtinės svarbos žmogaus gyvenimo aspektą, kuris garantuoja ne tik žmonių giminės tęstinumą, tačiau ir būties harmonijos jausmą*. Todėl kai kuriose Hindustano pusiasalio regionuose išplitusiuose liaudies kultuose kūnišką meilę šlovinantis erotiškumas įgavo mistinę dvasinio religinio pasitenkinimo prasmę. „Visas indų liaudies menas, – rašė M. R. Anandas, – yra prisodrintas per kraštus besiliejančių seksualinių motyvų; nuo bengališkų metale ir medyje įkūnytų vaizdinių iki ceremonijoms skirtų medinių skulptūrų *rathas* (dangiškų karietų, kurių yra visuose šventyklose). Visur surandame daugybę sudėtingiausių ir graudžiausių žmogiškos meilės temų leitmotyvų, jų Indijoje yra daugiau nei bet kurioje kitoje senovinio pasaulio meno tradicijoje.“¹⁵

Erotinės problemos, kaip minėjome, buvo aptarinėjamos ir seniausiuose brahmanų, upanišadų ir puranų tekstuose. Tai: *Śatapatha Brahmana* (*Śatapatha-Brahmana*), *Čandogja upanišada* (*Chāndogya-upaniśad*), *Brihad aranjaka upanišada* (*Brihad-āraṇyaka-upaniśad*), *Agnipurana*, *Mat-sja purana*, *Višnudharmotara purana* ir ki-

tuose. Seniausiuose filosofiniuose upanišadų tekstuose patetiškai kalbama apie dviejų priešingų lyčių jungimąsi šventoje gyvybę gimdančioje vienybėje. Pavyzdžiui, *Čandogja upanišadoje* rašoma: „Iš tikrųjų, o Gautama, moteris – tai ugnis. Iščios – jos degalai. Aistra – dūmai. Gimdančios kūno dalys – liepsna. Įvedimas vidun – įkaitusios anglys. Malonumas – kibirkštys. Šioje ugnyje dievai pateikia maistą. Iš šio pateikimo gimsta sėkla.“¹⁶

Todėl erotinės meilės kaip gyvybę ir pasaulio įvairovę gimdančio principo svarbos supratimas ilgainiui tampa neatsiejama indų religinės, filosofinės ir estetinės pasaulėžiūros dalis. Erotiniai motyvai nuolatos išnyra įvairiuose su senosiomis liaudies tradicijomis susijusiose religinėse, filosofinėse, estetinėse ir meno teorijose. Jos išplaukė iš minėtų lingamo, jaučio, senųjų vaisingumo deivių, deivės-moters ir kitų kultų, kurie buvo prisodrinti erotinių motyvų. Brahmanai, hinduistų ir įvairių šaivų, vaišnavų, šaktų kryptių šventikai erotinei meilei neretai teikė išaukštintą mistinę prasmę, kadangi ją aiškino kaip vieną iš daugybės dviejų dieviškų pasaulių kuriančių principų – gyvenimo esmės (*Paruša*) ir gamtinės energijos (*Prakriti*) jungimosi būdą. Pavasaryje per gyvybės atgimimo ar vaisingumo deivės šlovinančias šventes ir su jomis susijusius kūnišką meilę aukštinančius įvairius vaisingumo kultus neretai lydėjo erotiškai šokėjų ir rafinuotų kurtizanių į orgijas panašūs pasirodymai.

Daug aistringų erotinės meilės motyvų skamba *Rigvedoje* ir kituose seniausiuose vedų epochos tekstuose. Pavyzdžiui, *Rigvedos* himne X.95 *Pururavas ir Urvasė* vaizdingai aprašoma mitinio val-

dovo Pururavaso, įsimylėjusio apsarę Urvašę, meilės jausmai: „Ji suspindėjo tarsį krintantis žaibas, gimusi iš vandens ir atnešanti man meilės malonumus.“⁷⁷

Indų epiniuose tekstuose taip pat nuolatos įvairiais pavidalais iškyla erotinės meilės dievo Kamos vaizdinys. Jis indų epuose, o vėliau ir estetikos bei meno tradicijoje dažniausiai traktuojamas kaip aistringos dievų meilės vaisius, t. y. laimės ir grožio deivės Lakšmės ir jos vyro Rati („meilės aistra“) sūnus. Erotinės meilės motyvai įgauna išskirtinę svarbą lyrinėje poezijoje ir *Mahabharatoje* (VI.31.11, XII.167.33 ir kt.), kur kalbant apie šią Kamos globojamą sritį vartojamos spalvingos nepasotinamas žmogaus aistras simbolizuojančios metaforos. Ignoruoti aistringą moters meilės šauksmą vyrui indų kultūros tradicijoje neretai buvo laikoma griežtos bausmės reikalaujančia nuodėme. Neatsitiktinai vienas pagrindinių *Mahabharatos* herojų Ardžūna, atsiribojęs nuo padangių devos Urvašės meilės, buvo dievų griežtai už tai nubaustas.

Didžiuosiuose indų epuose *aptinkame daugybę estetinių fragmentų, kuriuose pamatinė estetikos kategorija grožis asocijuojasi ne tik su spalva, šviesa, spindesiu, ryškumu, švarumu, tačiau ir su akivaizdžiais erotiniais motyvais, kurie pateikiami kaip gilaus dorybingo grožio suvokimo pavyzdžiai*. Čia nuolatos iškeliamos kaip didžiule estetinė verte pasižyminčios gražios ir geidulingumą skatinančios patrauklios, nepriekaištingos moters kūno formos, veido žavumas, gražus balsas, grakštumas, kūno kalbos šokis. Kalbant apie moters grožį, jos veidas palyginamas su mėnuliu (Mhb. III.250.9) arba lotoso žiedu (Mhb. III.119.4). Kalbant apie moters grožį, mei-

lės jausmus nuolatos vartojamos erotini atspalvį turinčios metaforos. Šiuo aspektu indų epiniai kūriniai asocijuojasi su hebrajiškais *Giesmių giesmės* jausminiais motyvais. Taip viename iš tekstų Šiva palinkęs maldai vandens atspindžiuose išvysta panašų į lotoso žiedą savo žmonos Gauri vaizdinį ir apimtas meilės aistros užmiršta viską pasaulyje.

Netgi klastingasis Ravana sumano pagrobtį gražuolę Sitą, sužavėdamas ją užkerėtu perkūnijimu į pavidalą įstabaus elnio, kurio grožį aprašant pasitelkiamas žvaigždžių, nuostabių lotoso žiedų, tauriųjų metalų vaizdingos metaforos. *Ramajanos* tekstui būdingą moters grožio aprašinėjimo rafinuotumą puikiai iliustruoja Hanumano (beždžionių karaliaus), slapta naktį patekusio į Ravanos haremą, ten išvystų daugybės gražių jį sužavėjusių moterų emocionalūs aprašinėjimai: moterys palyginamos su didele pieva lotosų ar išsiskleidusiomis vandens lelijomis, prie kurių apsvaigusios aistra, lekia bitės... (Ram. V.9.37-39; 40-42).

Daugybę meilės ir erotinių motyvų aptiksime klasikinio periodo ir ankstyvųjų viduramžių literatūrinėje estetikoje ir su ja susijusioje dramoje, poezijoje, kur nuolatos iškeliamas meilės ir erotinės rasos svarba. Meilės *rasa* čia dažnai traktuojama kaip centrinė ašis, apie kurią sukasi pagrindinės poezijos ir dramos kolizijos. Erotinės meilės emocinių aspektų sureikšminimas indų kultūros tradicijoje pilna jėga išsiskleidė įvairiuose hinduistiniuose (ypač dievo Šivos) kultuose. Iš čia plaukė indų vaizduojamoje dailėje išplitusi erotinius kūniškos meilės aspektus aukštinanti falo simbolika. „Pamatiniai šivaistinio kulto aspektai, – teigia subtilus šaivizmo estetikos

ir meno žinovas Alain Danielou, – yra faliniai kultai, gyvenimo meilę šlovinantis priešybių apjungimas seksualiniame akte yra svarbiausi kūrimo principo vaizdiniai. Jie tiesiogiai susiję su erotinio malonumo sudievinimu, malonumo, kuris atspindi dievišką palaimą.“⁸

Klasikinė literatūra ir vaizduojamoji dailė plačiai eksploatuoja erotinės meilės temas, neretai suteikdama joms europiečius šokiruojančius atvirai erotinius *mithuna* – tai yra susijungusius aistros polėkyje paukščių, gyvūnų, žmonių, dievų ir žmonių priešingų lyčių porų pavidalus. Šie gerai žinomi iš tantristinius architektūrinius ansamblius puošiančių skulptūrų, bareljefų motyvai *senovės indų įsitikinimu, neša į namus laimę, garantuoja gausios laimingos šeimos gyvavimą, todėl dažnai jie buvo naudojami ne tik šventyklų dekore, tačiau ir puošiant viršutines durų ir koridorių dalis*. Toks hedonistinis erotinius motyvus aukštinantis požiūris į pasaulį buvo kruopščiai teoriškai grindžiamas įvairiuose šaivų, vaišnavų, šaktų ir tantrinės pakraipos traktatuose, pirmiausia priskiriamuose tantrų ir agamų tekstų tradicijoms. Šių traktatų yra labai daug, tačiau jų labai nedaug išversta į vakarietiškas kalbas ir jie iki šiol yra menkai tyrinėti. Iš tantra ir agama tradicijos traktatų svarbiausi yra: *Śakti Saṅgama Tantra, Brihat Samhita, Gandharva Tantra, Śiva Samhita*. Prie svarbiausių erotines problemas gvildenančių architektūros traktatų pirmiausia reikėtų priskirti *Manasaraśilpaśastrā* ir *Samarangaṅasūtradharā*.

Neabejotinai garsiausias iš erotinių indų meilės fenomenui skirtų traktatų buvo Vatsjajana Malanagai (Vātsyāyana Mallanāga) priskiriamas didaktinis pro-

za su nedideliais poetiniais intarpais parašytas IV–VI a. traktatas *Kamasūtra*, kuris turėjo stiprų poveikį estetinės minties ir meno raidai. *Kamasūtra*, tiesiogiai išvertus, reiškia Pamokymai *kāmos* srityje, tai yra, žmogaus jausminių potraukių srityje. Šios knygos pirmojoje dalyje rašoma: „*Kāma* – tai malonumas, kuris apvaldo dvasią dėl poveikio atitinkamiems jutimo organams: malonaus garso, prisilietimo, išvaizdos, skonio arba kvapo. Tačiau svarbiausia *kāma* – tai potraukių patenkinimas ypatingais prisilietimais. Pažinti ją reikia remiantis *Kamasūtra* ir bendraujant su aukštuomenės žmonėmis.“⁹ Skirtingai nei Ovidijaus *Meilės menas* tai ne meninis, o savo pagrindinėmis nuostatomis daugiau mokslinis didaktinės pakraipos įvairius etinius, pedagoginius, terapeutinius ir estetinius aspektus jungiantis veikalas, kurio priklausomybę mokslinei tradicijai patvirtina glaustas akademiškas be pagražinimų ir įvairių retorinių figūrų minčių dėstymo stilius, indų teoriniams traktatams būdingas struktūriškumas ir sudėtingiausios teksto klasifikacinės sistemos.

Etinių, erotinių ir psichologinių meilės aspektų aptarimu šis veikalas neabejotinai gilesnis, nei daugumai Vakaruose netgi iki XX a. pradžios pasirodžiusių šiai problematikai skirtų knygų. Itin subtilus čia daugybės užslėptų žmogaus jausmų, natūralių fiziologinių potraukių ir emocinio vyro ir moters įvairiausių psichologinių aspektų supratimas. Traktato autorius, tarp kitko, jau pradžioje skaitytojus įspėja, kad „neverta perdėm siekti *kāmos*, kadangi ji prieštarauja pagrindiniams tikslams – *dharma* ir *arthai*, o taip pat (gyvenimo būdai) garbingų žmonių. Juk jausminiai pasitenkinimai

veda į bendravimą su nevertais žmonėmis, nereikšmingais dalykais, gimdo nešvarumą ir nešlovę.“¹⁰ Tačiau greta pateikiama ir kita mintis: „Jausminiai malonumai yra panašūs į valgi, nes nuo jų priklauso fizinė būseną. Jie yra apdovanojimas už *dharmos* ir *arthos* laikymasi. O apie (su tuo susijusius) trūkumus reikia galvoti taip pat, kaip ir visais kitais atvejais. Niekas juk neatsisako maisto gaminimo (iš baimės), kad (jį atims) vargetos, arba kviečių sodinimo todėl, kad (juos gali ištrypti) laukiniai žvėrys.“¹¹ Indų kultūros tradicijoje paprastai jau dvylikos metų berniukai buvo detalčiai teoriškai supažindinami su įvairiais lytinio gyvenimo aspektais, kurie buvo traktuojami kaip itin svarbi žmogaus gyvenimo dalis.

Budizmo ir džainizmo ideologai siekė apriboti šias kūniškojo hedonizmo apraiškas ir daugybės vietinių archainių meilės kultų erotinius mistinius motyvus. Tačiau indų kultūros tradicijoje visuomet gyvybingai skleidėsi tendencijos, siekusios harmoningai subalansuoti bet kokius kraštutinumus. Todėl siekis apriboti tokią svarbią žmogaus emocinio gyvenimo pusę natūraliai iššaukė įvairių hinduizmo ir tantrizmo kryptų galingą reakciją. Jų šalininkai asketizmą ir atsakymą nuo juslinio pasaulio grožybių propaguojančioms budizmo ir džainizmo teorijoms priešpriešino erotinės meilės motyvus. Atgaivindami senuosius vaisingumo kultų erotinius motyvus hinduizmo ir tantrizmo estetikos ir meno šalininkai suteikė meilės aktui ne tik erotinę, bet ir išaukštintą estetinę bei mistinę prasmę. Tai liudija minėtų tradicijų tekstai, vaizduojamosios dailės pavyzdžiai, estetiški traktatai ir gausūs litera-

tūros, poezijos, muzikos kūriniai, kuriuose *erotiškumas traktuojamas kaip viena svarbiausių emocionaliai paveikaus suvokėjui meno savybių*. Tantrinis erotinės meilės kultas išsirutuliojo iš ankstyvųjų moteriškųjų vaisingumo kultų ir maginių ritualų, kurie transformavosi į kokybiškai naują estetinį pavidalą įgavusių ritualų sistema, kurios tikslas įgauti antžmogiškas galias. Tantrinėje praktikoje šios pakraipos adeptai išskirtinį dėmesį teikia įvairioms mantroms, meditacijoms, kvėpavimo pratimų technikos ir žmogaus kūno fizinių galimybių tobulinimui, nes kūnas čia traktuojamas kaip itin svarbus priartėjimo prie dieviškos palaimos jausmo instrumentas.

Dauguma klasikinio ir beveik visos viduramžių epochos hinduistinės ir tantrinės šventyklos buvo išpuoštos įvairiais erotiškais skulptūriniais vaizdiniais, kurie buvo neatsiejama šventyklos dekoro ir ikonografijos dalis. Daugelis senųjų architektūrinės estetikos traktatų teigė, *kad šventyklos, neturinčios savo dekore erotinių vaizdinių, yra nevisavertės, neveiksmingos saugojant žmonės nuo pavojingų jų gyvybei kerų ir apžavų, todėl neišvengiamai jos bus sugriautos dievų rūstybės siunčiamų žaibų ir griausmų*. Kita vertus, ne tik šventyklos, tačiau valdovų, aristokratijos rūmai, pasiturinčių žmonių namai, visuomeniniai pastatai buvo puošiami erotinėmis skulptūromis ir paveikslais, kuriems buvo priskiriama mistinė galia šeimininkus apsaugoti nuo piktos akies nužiūrėjimo ir nelaimių.

Vaizduojamoje dailėje erotiniai motyvai, pradedant protoindiškėmis civilizacijomis, regimi visuose svarbiausiuose klasikinės architektūros ir vaizduojamosios dailės plėtojimosi židiniuose Patali-

putroje, Bhadžoje, Barhute, Bodgajoje, Sanchi, Karli, Mathuroje, Gandharoje, Amaravati ir kituose vietovėse. Tačiau įstabiausi erotiškumą šlovinantys Hindustano pusiasalio kūriniai siejami su šivaizmo ir tantrizmo meno tradicijomis, išsiskleidusiomis plintant islamiškos ekspansijos grėsmei nuo IX iki XIII a. Iš daugybės kažkada daugiausiai Centrinėje Indijoje nuo Orisos, Bengalijos iki Radžputano pastatytų erotinėmis skulptūromis papuoštų šventyklų iki nūdienos išliko tik per šimtą, kadangi daugelį sugriovė ir apnaikino musulmonai, o vėliau aršūs „aukštos moralės“ gynėjai britų kolonizatoriai, kuriuos šokiravo indų šventyklų erotinių motyvų pateikimo skulptūriniuose vaizdiniuose atvirumas. Iš išlikusių šventyklų estetiniu požiūriu vertingiausi erotiniai vaizdiniai yra Bhuvanešvaros ir Konarako Orisoje ir Khadžuracho centrinėje Indijoje

Tantristinių šventyklų eksterjeruose kruopščiai vaizduojamos gyvūnų, žmonių, pusdievių ir dievų porų erotiškos meilės scenos, kaip ir analogiškas erotines problemas aptariantys traktatai, neabejotinai turėjo daug skirtingų funkcijų: šviečiamąją, auklėjamąją, magišką, socialinę, terapinę ir kitas, kadangi neraštingus žmonės meninių vaizdinių kalba supažindino su šia itin svarbia ir jautria žmogaus emocinio gyvenimo puse. Todėl šventyklų vaizdinių seka nemokantiems skaityti buvo tarsi atversta įvairius seksualinio gyvenimo aspektus vaizdinių ir simbolių kalba aptarianti knyga, kurioje, sekdami viena kitą keičiančias vaizdinių sistemas, jie galėjo geriau susipažinti su seksualinio gyvenimo subtilybėmis, erotiškumo skatinimo ir sužadavimo įvairiaisiais aspektais.

Kontempliuodamas šiuos audrinančius vaizduotę ir jaudulį sukeliančius vaizdinius suvokėjas galėjo nutolti nuo realaus gyvenimo negandų, emocinaliai vidujai išsikrauti nuo įvairių asmenybę slegiančių kompleksų. Erotinis išgyvenimas šiuos vaizdinius suvokiančius žmonės harmonizuodavo, pripildydavo gyvenimo džiaugsmo pilnatvės, palaimos jausmais, padėdavo atitrūkti nuo gyvenimiškųjų rūpesčių ir svajingai skrajoti kitame meilės aromato pripildytame prarastojo rojaus su spindinčia saule, įstabiliais paukščiais, gėlėmis, nerūpestingai padangėje skriejančiais debesimis irealiame svajų pasaulyje.

Kita vertus, nederėtų pamiršti, kad indų kultūroje visuomet kaip saugikliai nuo religinio rigorizmo veikė ir vidiniai estetiškos minties ir meno raidos dėsniai. Jie savo ruožtu atvėrė galimybes įvairiais pavidalais reikštis estetikoje ir mene su įvairiomis dvasinės ir kūniškos meilės apraiškomis susijusiai emocinei žmogaus prigimčiai, padėjo spontaniškai sleistis gelminiems mitiniams pasąmonės sluoksniams. Todėl *net budistinės estetikos nuostatų asketiškumą ir santūrumą įvairių šios tradicijos mokyklų skulptūroje ir tapyboje nuolatos harmonizuodavo greta kanonizuotų Buddhos vaizdinių išnyrantys tarsi kito estetinių vertybių pasaulio palydovai – gyvi, jusliški, kupini žemiškų aistrų bajaderių, jakšini ir įvairių vaisingumo deivių bei pusdievių vaizdiniai*. Indų hedonizmui oponuojančių asketiškų religijų kūrėjai ir ideologai kėlė savo griežtus erotinės žmogaus gyvenimo pusės apribojimus, o realus gyvenimas ėjo savo amžiais pramintais keliais, nepajėgdamas kūrėjų išvaduoti iš priklausomybės nuo jiems taip natū-

ralių ir suprantamų dvasinės ir žemiškos kūniškos meilės aistrų.

Akivaizdu, kad realiame gyvenime tarp estetinių, religinių ir meninių konkretaus žmogaus polėkių nusistovėdavo sudėtingesni santykiai nei griežtuose traktatų tekstuose. Todėl dirbiniai, besąlygiškai paklūstantys griežtoms kanoniškoms kulto nuostatoms ir eliminuojantys visas meilės apraiškas, dažniausiai nepajėgia virsti pilnakraujais meno kūriniais ir miršta su savo epocha. Tai suprantama, nes jiems svetima svarbiausia estetinės komunikacijos galimybė, estetinė aura, estetinė energetika ir su natūraliais meilės jausmais, erotiniais geismais susijusi emocinio poveikio galia, kuri jaudina suvokėją ir padeda dirbiniui virsti kūriniumi, išlaikančiu laiko išbandymus. Kita vertus, tikrame meno kūrinyje meilės jausmų įkvėptas vaizdinys savo estetinė emocinio poveikio jėga įveikia religinių ar kitokių apribojimų nubrėžtas ribas ir transformuojasi į nepriklausomą nuo tikrovės galingo geismo emocinio užtaiso kupiną vientisą estetinę tikrovę. Šiame religiniame estetiniame santykiyje nepaprastai svarbus sunkiai apčiuopiamas emocinis pradas, nes kūrinys suvokėją veikia pirmiausia savo formų, spalvų, garsų energetika.

Talentingo menininko sukurtas meilės dvasios kupinas meno kūrinys pateikia estetiškai vientisesnį, harmoningesnį pasaulio suvokimą nei tas, kurį iškastruoja griežtos religijos nuostatos ar kanonai. Vadinasi, natūralaus geismo ir erotinio užtaiso kupinas menas sutauko iškylančius prieštaravimus tarp meilės grožį jaučiančio kūrėjo dvasinių polėkių ir jam primestos išorinės schemas; todėl jis meninės kūrybos procese koreguoja

bet kokį negyvybingą religinių dogmų perlenkimą, deformaciją. Iš čia plaukia indų poezijoje, tapyboje skulptūroje atsiskleidusios meilės temos perteikimo įvairiapusiškumas, kuomet ji traktuojama plačiai – nuo atvirai juslinių erotinių scenų iki įstabios dvasingai meilei suteikiamos rimties ir harmonijos.

Vadinasi, skirtingai interpretuojamas erotinės meilės kultas, galingai išsiskleidęs įvairiose archainio, klasikinio ir viduramžių periodų Hindustano pusiasalio religijos, filosofijos, estetikos ir meno kryptyse, neabejotinai atspindėjo svarbius specifinius indų estetinės sąmonės raidos aspektus. Erotinės meilės kulto vizualiai regimi motyvai pilniausiai atsiskleidė įstabiuose hinduizmo ir tantrizmo hedonistinės estetikos įkvėptuose Khadžuracho, Bhuvanešvaros, Konarako, Puri ir daugybės kitų tantristinių, šaivistinių šventyklų skulptūrinuose vaizdiniuose, didinguose bareljefuose, gausiai vaizduojančiuose vyrų ir moterų meilės scenas. Indiškai estetikos ir dailės tradicijai visiškai svetimas Vakarų krikščioniškosios ir islamiškos kultūros tradicijos diegiamas drovumas vaizduojant šią žmogaus emocinių santykių sritį. Indų estetikoje ir dailėje erotiškumas suvokiamas kaip natūrali žmogaus gyvenimo pilnatvės raiškos sritis. Todėl tantristinės ir šivaistinės tradicijos vaizduojamosios dailės kūrinuose suvokėjo dėmesys natūraliai prikaustomas prie anapus perdėto drovumo besiskleidžiančių gausių estetiškai įtaigių moteriškų ir vyriškų apnuoginto kūno formų. Čia nuolatos išnyra šios pakraipos indų dailei charakteringas *mithuna* pozose susipynusių besimylinčių porų motyvas, kuris drąsiai

šlovina meniškai aukštame lygyje atlikuose skulptūrose ir bareljefuose estetinius erotinio meno aspektus.

Taigi glaustai lyginamuoju aspektu aptarę Hindustano pusiasalio estetineje mintyje, architektūroje ir vaizduojamoje dailėje išsiskleidusius erotinius ir meilės motyvus galime konstatuoti, kad jokioje iš mums žinomų didžiųjų civilizacijų ši intymi žmogaus gyvenimo pusė neįgavo tokios išskirtinės svarbos. Šis indų civilizacijos kūrėjų dėmesys jausminei žmogaus gyvenimo pusei buvo sąlygojamas įvairių veiksnių; pirmiausia anksčiau tūkstantmečių liaudies kultūros, įvairių vietinių su vaisingumo deivėmis ir dievais susijusių kultūrų, religijos tradicijų. Kitas svarbus veiksnys – ilgas vyravimas asketiškų budizmo ir džainizmo religijos, estetikos, meno tradicijų, kurios griežtais rigoristiniais reikalavimais siekė apriboti jausminę žmogaus prigimtį. Todėl pasikeitus ideologinei ir kultūrinei situacijai šis rigorizmas ir asketizmas natūraliai iššaukė galingą reakciją ir sąlygojo emocionalios juslinės žmogaus gyvenimo pusės iškilimą į svarbiausių gyvenimiškųjų vertybių hierarchijos viršūnes. Ir pagaliau, dar vie-

nas neabejotinai svarbus veiksnys – galinga islamo civilizacijos ekspansija, kuri privertė daugybę žmonių mirčiai pažvelgti į akis ir suvokti emocinės žmogaus gyvenimo pusės vertę. *Indų estetikoje ir mene augant įvairių hinduistinių ir ypač tantristinių kryptių įtakai, ryškėja naujos intravertiškėjimo tendencijos, atsiskimimas į žmogaus vidinį pasaulį, jautriausias jo išgyvenimus.* Iš čia plaukia subjektyvistinių, emocinių, erotinių, meilės motyvų įtakos augimas, kuris žymiai išplečia estetiniuose traktuose ir ypač tantrinės pakraipos meno kūrinuose emocinių išgyvenimų skalę, kuri akiškai to meto architektūros, skulptūros, tapybos, poezijos, muzikos kūrinuose. Nuo šiol indų estetikos ir meno tradicijos kūrėjai, skirtingai nei Vakarų, pagrindinį dėmesį kreipia į intravertiškus subjektyvius estetinio suvokimo ir meninės kūrybos aspektus. Todėl daug dėmesio skiriama estetinio suvokimo ir estetinio išgyvenimo problematikai, tai yra įvairioms nuotaikoms, emocionaliems vidinės sielos atgarsiams, kuriais galima priartėti prie meno kūrinio esmės suvokimo. Iš čia plaukia išskirtinė meno psichologijos problematikos svarba.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Hugo Munsterberg. *L'Art de l'Extreme Orient et de L'Inde.* – Paris, 1979, p. 293.
- ² Alfred Foucher. *L'art gréco-bouddhique du Gandhâra. Étude sur les origines de l'influence classique dans l'art bouddhique de l'Inde et de l'Extrême-Orient.* – Paris, 1967, p. 23.
- ³ Thomas Munro. *Oriental Aesthetics.* – Cleveland, 1965, p. 38–39.
- ⁴ Ten pat, p. 43–44.
- ⁵ Mulk Raj Anand. *Interprétation philosophique des*

sculptures érotiques hindous. – Genève-Paris-New York, 1958, p. 11.

⁶ *Chandogya Upanisad*, 5.8.1–2.

⁷ *Rigveda*, x.95.10.

⁸ Alain Daniélou. *La sculpture érotique hindoue.* – Paris, 1973, p. 15.

⁹ Vātsyāyana Mallanaga. *Kāmasūtra.* – Paris, 1997, p. 11–13.

¹⁰ Ten pat, p. 32–33.

¹¹ Ten pat, p. 37–38.